

העמק דבר לפרשת מסעי

פרק לג

פרק לג, א

אֵלֶּה מַסְעֵי בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצַבְאֹתָם בְּיַד-מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:
אֵלֶּה מַסְעֵי וְגו'. אריכות וכפל לשון שני המקראות הללו. הוא משום שהיו המסעות נחלקים. **א.** ממצרים עד קדש ברנע היו נוסעים לתכלית ביאה לא"י. והיה התכלית. המסע כדי להתקרב לא"י. **ב.** מקדש ברנע שהיה מעשה מרגלים ונגזר שיהיו מתעכבים ארבעים שנה וגם יהיו נודדים ממקום למקום מטעם שביארנו בפ' שלח (יד, כא) ובפ' דברים. וא"כ היו מסעות אלו התכלית היציאה ממקום למקום. **ג.** ואחר שבאו לקדש שבמדבר צין לארץ אדום החלו להתקרב לא"י לכנס ולירש. חזר תכלית הנסיעה להיות קרוב לא"י. ע"כ כתב כאן ג' פעמים אלה מסעי וגו' לצבאותם היינו לתכליתם כמו שביארנו בספר שמות י"ב נ"א. זהו חלק הראשון. וזה היה ראוי להכתב בספר.

פרק לג, ב

בַּיּוֹמָהּ כָּתַב מֹשֶׁה אֶת-מוֹצְאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל-פִּי ה' וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצְאֵיהֶם:
ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם. זהו חלק השני. שהעיקר היה היציאה מקום שישבו וילכו נודדים. וא"כ לא היה ראוי להכתב אלא משום שהיה **על פי ה'.** או שנכתב על פי ה'. לאיזה תכלית נעלם ממנו. ויתגלה לעת קץ במהרה בימינו.
ואלה מסעיהם למוצאיהם. זהו חלק השלישי שהיה התכלית המסע כדי שיתקרבו לא"י. וזהו תכלית יציאה מארץ מצרים. והיינו למוצאיהם.

פרק לג, ג

גַּוְיָסְעוּ מֵרַעַמְסֵס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּחַמְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן מִמִּחְרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּיַד רְמָה לְעֵינֵי כָל-מִצְרַיִם:
בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון. כפל לשון. ללמדנו שגם החודש גרם לדבר. וגם היום הזה עשה ה' להיות גורם לזה. ומזה אנו למדים שהחודש עצמו הוא עת טוב לישראל.

ביד רמה לעיני כל מצרים. גלוי לכל שהמה בני חורין ושלא ישובו להשתעבד עוד. ועיין ס' שמות י"ד ח'.

פרק לג, ד

דומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל-בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים: ומצרים מקברים וגו'. לפי שבאמת לא נודע למצרים שבדעתם שלא לשוב להשתעבד להם. שהרי ע"מ כן השאילום. ומשום הכי רדפו אחריהם כשנודע להם. וכמו שביארנו בספר שמות דרך פרעה המלך גרשם כלה ויצאו מדעתנו לחירות. אבל לא מדעת המון עם מצרים. וא"כ האיך יצאו ביד רמה לעיני כל מצרים. ע"כ ביאר הכתוב ומצרים מקברים וגו'. היו עסוקים בדבר צער, וגם **באלהיהם עשה ה' שפטים.** ע"כ היו נדהמים ומבוהלים מאד. ולא פנו לראות מה שנגד עינם.

פרק לג, ו

ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר:

אשר בקצה המדבר. בפ' בשלח (יג, כ) כתיב באתם בקצה המדבר. להודיע שמשם החל ה' להסב אותם דרך המדבר. וכאן בא הכתוב להודיע באיזה אתם. דאפשר שהיה עוד עיר ששמה אתם. משום הכי מודיע דחנו באתם אשר בקצה המדבר.

פרק לג, ז

ז ויסעו מאתם וישב על-פי החירות אשר על-פני בעל צפון ויחנו לפני מגדל:

וישב על פי החירות. ולא כתיב וישובו. שכל ישראל לא ראו את פי החירות וחנייתם היה לפני פי החירות ולא על פי החירות כמו שכתבתי בספר שמות י"ד ב' וט'. וכאן קאי וישב על משה או על הענן שמוליכם כמו שכתב הראב"ע. הוליכם דרך על פי החירות. אבל ישראל לא ראו אותו והלכו הלאה עד שבאו לפני מגדול והוא רחוק מעט מפי החירות.

פרק לג, ח

לח ויעל אהרן הכהן אל-הר ההר על-פי ה' וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני-ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש:

בחדש החמישי באחד לחדש. לא הודיע הכתוב לא במיתת משה ולא במיתת מרים החודש והיום כי אם במיתת אהרן. למדנו שאותו החודש גרם להיות לשטן לגדולת עבודת המשכן שהיה ע"י אהרן הכהן הראש. ומזה סימן לדורות דבחדש אב יהא נחרב בהמ"ק.

פרק לג, לט

לט וְאַהֲרֹן בֶּן-שְׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים וּמֵאֵת שָׁנָה בְּמֵתוֹ בְּהַר הָהָר:

במתו בהר ההר. האי בהר ההר מיותר. ונראה כלפי דכתיב בספר דברים י' ו' ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וגו' וביארנו דחכמת הוראה שבו מתה עמו יע"ש באורך. ומודיע הכתוב כאן דמיתה זו נמשכת איזה ימים אחר מיתת גופו. וא"כ בן שלש וגו' היה במותו בהר ההר. ולא במותו במוסרה. דאז היה בן קכ"ד.

פרק לג, מ

מ וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עַרְדּוֹ וְהוּא-יֹשֵׁב בְּנֶגֶב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֵאֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל:

וישמע הכנעני וגו'. גם זה השמועה עוררה את הכנעני להתחזק וללחום עם ישראל. בשמעם כי אחד מראשי מנהיגי ישראל מת. ובמחנה ההולך למלחמה הוא חסרון הניכר לבלבל ולהרוס הסדר. והרי הוא כספינה בלי קברניטה. משום הכי מצאו לבבם ללחום עם ישראל. לבד הסיבה שמבואר בפ' חקת (כא,א) ששמע כי בא ישראל דרך האתרים במו שביארנו במקומו.

פרק לג, נא

נא דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִמַּרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת-הַיַּרְדֵּן אֶל-אֶרֶץ כְּנַעַן:

כי אתם עוברים את הירדן וגו'. אבל כ"ז שלא עברו את הירדן לא"י לא הוזהרו להאביד על זה בעבר הירדן. דאזהרה זו היא משום קדושת הארץ ואין עבר הירדן מתקדש אלא אחר שנתקדש א"י כמו לענין ערי מקלט שאינן קולטות עד שיהיו נגמר גם בא"י משום דערי מקלט תלוי בקדושת הארץ בזמן שהיובל נוהג. ויובל תלוי בזמן שכל ישראל על אדמתם ועיין להלן ל"ה י' ומשום הכי לא הוזהרו לבער עבודה זרה מעבר הירדן עד שיטהרו מא"י.

פרק לג, נב

נב וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת-כָּל-יֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאַבְדַתֶּם אֶת כָּל-מִשְׁכֵּי־יִתְּם וְאֶת כָּל-צִלְמֵי

מִסְכֹּתֶם תֵּאבְדוּ וְאֶת כָּל-בְּמוֹתֶם תִּשְׁמִידוּ:

והורשתם. שורש רש משמע דבר וחילופו כמו הרבה שרשים שמשמעם כך. וכאן הפירוש שתגרשו ותסירום מירושתם. וכך הוא תרגום אונקלוס.

ואבדתם את כל משכיותם. היינו רצפת אבנים. והנה יש מהם מחוברים מעיקרם שאינם נאסרים. אבל מכל מקום הזהיר הכתוב לאבדם שלא יהיו ניכר מקום שעבדו ע"ז. ואחר שתלשן מותרין בהנאה כדאיתא בעבודה זרה דמ"ו, א דאבני הר שנדלדלו ואין יד אדם תופסת בו אינן נאסרין.

ואת כל צלמי מסכתם תאבדו. חזר וכתב מצות אבוד. משום שאין זה האבוד דומה להראשון. שאין האיבוד שם אלא עקירה ממקומם ומכל מקום מותרין בהנאה. מה שאין כן צלמי מסכתם אסור לגמרי. וגם לא מהני ביטול כדין אשרה דמשה. ואין לזה תקנה אלא באבוד מן העולם.

ואת כל במותם. שאין בהם משום ע"ז. שלא נעבדו אלא שהיה קיבוץ לעובדים ע"ז. מכל מקום תשמידו. שלא יהא זכר לעבודה זרה בא"י.

פרק לג, נג

נגוהורשתם את-הארץ וישבתם-בה כי לכם נתתי את-הארץ לרשת אתה:

והורשתם. כאן הפירוש מלשון ירושה וכך כתב הרמב"ן.

וישבתם בה. דרשו בקידושין דכ"ו, א במה תורישו בישיבה. ועיין נוס' הגמרא בשאלות פרשת ויחי.

כי לכם וגו'. טעם הוא האיך נקנית כולה בישיבה. והרי הזוכה מהפקר בעי חזקה בכל שדה בפני עצמה. משום הכי פירש הכתוב שאינו כהפקר. אלא. **כי לכם נתתי וגו',** ומתנה כמכירה ונתן מעות היא לדעת הר"ח בתוס' קידושין דכ"ז ב'. והכי דעת הרמב"ם ושו"ע. אפילו לדעת הפוסקים דמתנה אינו כמתן מעות. מכל מקום מתנת הקב"ה לישראל ודאי דומה למכר במעות מזומנים. ופירוש לכם היינו לאותו הדור שהם יכוונו **לרשת אותה.** ועדיין ראוי ה' להיות סדר הפסוק וישבתם בארץ וירשתם אותה כי לכם וגו'. אלא למדנו עוד דבעינן שידעו בשעת ישיבה שקונין בזה ולא ישיבה בעלמא. והוי כדאיתא ביבמות דנ"ב, ב בעודר בנכסי הגר וכסבור שלו היא, לא קני. והכי נמי אי ישבו שלא לשם ירושה לא קנו. אלא והורשתם את הארץ וישבתם בה.

פרק לג, נד

נדוהתנחלתם את-הארץ בגורל למשפחתיכם לרב תרבו את-נחלתו ולמעט תמעטי

את-נחלתו אל אשר-יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבותיכם תתנחלו:

והתנחלתם את הארץ בגורל. דאף על פי שקנו אותה בכלל ירושה מכל מקום לא זכו כל אחד בנחלתו אלא עד שהפילו גורל כדין חלוקת אחים כדאיתא בב"ב דק"ו ב'.

למשפחותיכם. כל שבט נתחלק לכמה משפחות בפני עצמן.
לרב תרבו וגו'. למשפחה שיש בה הרבה אנשים תתנו מחוז שיש בו הרבה חלקים.
אל אשר יצא לו שמה הגורל. חזר ושנה הכתוב דלא כחלוקת אחים שאפשר לחלוק בלי גורל. מה שאין כן הארץ דוקא בגורל ומה' כל משפט איש באחוזתו שלו.
למטות אבותיכם תתנחלו. הגורל לא מהני אלא במקום שבטו ולא בשבט אחר. מה שאין כן משפחה אינו לעיכובא. והרי יש אנשים שאין להם משפחה מיוחדת.

פרק לג, נה

נה ואם-לא תורישו את-ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם וצרו אתכם על-הארץ אשר אתם ישבים בה :
לשכים בעיניכם. היינו עין הדעת. דטבע א"י מפתה לעבודה זרה כמבואר במדרש שה"ש על הפסוק רחצתי את רגלי איככה אטנפם. שאותו מקום משיאני לע"ז.

(הרחב דבר:) והסיבה לזה, דכל שהמקום קדוש ביותר. התגברות הטומאה אשר זה כנגד זה עשה האלהים שמה ביותר. ומשום הכי בירושלים שעבודת הקודש בגבורה. איתא במדרש שלא היה עבודה זרה שלא נעבד בירושלים שנאמר ופסיליהם מירושלים ומשומרון ובבית שני שהיתה קדושת התורה במעלה עליונה כמו שכתבתי ר"פ תצוה (כז, כ). ע"כ נתגבר טומאת שפתים שהוא לשון הרע ושנאת וחנם כמו שכתבתי להלן ל"ה ל"ד ובר"פ האזינו. והיינו משום דלשון הרע הוא מקביל קדושת התורה כדאיתא בערכין (טו, ב) על הפסוק מרפא לשון עץ חיים).

ולצנינים בצדיכם. היינו עונש באשר חטא ישראל בעבודה זרה מטמא את הארץ יותר מגויים. משום הכי המה ישלטו בכם.
וצרו וגו'. מתחלה יצרו לכם. ואח"כ.

פרק לג, נו

נו והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם :
והיה כאשר דמיתי לעשות להם. לגרשם לגמרי מא"י.
כן אעשה לכם. שתהיו גולים ממנה לגמרי.

פרק לד

פרק לד, ב

**בְּצוֹ אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי-אַתֶּם בָּאִים אֶל-הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּפְּלוּ
לָכֶם בְּנַחְלָה אֶרֶץ כְּנָעַן לַגְּבֻלְתֶּיהָ:**

צו את בני ישראל. לשון זרוז. באשר הנפקא מינה בין א"י לחו"ל הרבה בדיני תרומות ומעשרות שלא יתרמו מזה על זה ועוד הרבה דינים. משום הכי נדרש לזרוז לדעת בצמצום עד כמה נמשכה קדושת א"י להלכותיה ולא יותר. ועיין מה שכתבתי בספר בראשית ב' ט"ז ובספר ויקרא ריש פרשת צו.

אל הארץ כנען. הלשון אינו מדויק. וכבר נדחק הראב"ע. ונראה שבא המקרא ללמדנו דגבולות האלה הוא דוקא בביאה זו שביאתם אל ארץ כנען. אבל כאשר יבואו בשניה ובשלישית שלא תהיה א"י נקראת ארץ כנען. יהיו הגבולין באופן אחר.

פרק לד, ג

**גִּוְהִיָּה לָכֶם פְּאֵת-נֶגֶב מִמִּדְבַּר-צָן עַל-יְדֵי אֲדוֹם וְהִיָּה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יָם-הַמֶּלַח
קִדְמָה:**

ממדבר צן על ידי אדום. פרש"י שהיה מואב יושב בדרומה של א"י והלכו כל דרומה של מואב עד סופו. וכבר הראינו לדעת בפרשת חקת (כא,י) דאי אפשר לומר כן. אלא ארץ מואב כולה במזרח א"י. ואדום היה במקצוע דרומית מזרחית של א"י.

פרק לד, ה

הַיְנֹסֵב הַגְּבוּל מֵעֶצְמוֹן נַחְלָה מִצְרַיִם וְהִי תוֹצְאָתִי הַיְמָה:

נחלה מצרים. בתרגום יונתן פירוש יאור והוא הנילוס. והוא פלא. ועיין מה שכתב בס' אבן ספיר שאינו אלא קרן ממנו וע"ש באורך.

פרק לד, ו

וּגְבוּל יָם וְהִיָּה לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וְגְבוּל זֶה-יְהִיָּה לָכֶם גְּבוּל יָם:

הים הגדול וגבול. פרש"י הנסין שבתוך הים. והוא כרבנן בגיטין ד"ח,א. ועיין מה שכתבתי בספר דברים ג' ט"ז.

פרק לד, ז

זֹזָה-יְהִיָּה לָכֶם גְּבוּל צְפוֹן מִן-הַיָּם הַגָּדֹל תִּתְּאוּ לָכֶם הַר הַהָר:
תִּתְּאוּ לָכֶם הַר הַהָר. אין זה הר ההר שמת שם אהרן (לעיל כ,כג). שזה היה בדרומה של
 א"י וזה בצפונה של א"י.

פרק לד, ט

ט וַיֵּצֵא הַגְּבֹל זִפְרֹנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֹצֵר עֵינָן זֶה-יְהִיָּה לָכֶם גְּבוּל צְפוֹן:
ויצא הגבול זפרונה. תרגום יונתן ויפוק תחומא לקרן זכותא. והוא קרן הפוך דכתיב
 באיוב. והיינו צבע דאפראן בלע"ז.

פרק לד, יג

יג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְּנַחֲלוּ אֹתָהּ בְּגוּרָל אֲשֶׁר צִוָּה ה'
לִתֵּת לְתִשְׁעַת הַמִּטּוֹת וְחֻצֵי הַמַּטֵּה:
אשר צוה ה' וגו'. כאן החליט הקב"ה לרצון בני גד ובני ראובן. ולא תלה עוד בתנאי. וגם
 המה הוכרחו להקים תנאם ועיין מה שכתבתי בספר דברים ג' י"ח.

פרק לד, יד

יד כִּי לָקַחוּ מַטֵּה בְּנֵי הָרְאוּבֵנִי לְבֵית אֲבֹתָם וּמַטֵּה בְּנֵי-הַגָּדִי לְבֵית אֲבֹתָם וְחֻצֵי מַטֵּה
מִנְּשֵׂה לָקַחוּ נְחֻלָּתָם:
כי לקחו וגו'. ואינם יכולין עוד לחזור מרצונם. דכבר לקחו.
וחצי שבט מנשה לקחו נחלתם. כאן לא כתיב לבית אבותם. שלא לקחו כי אם לפי
 גבורתם. ועיין עוד מה שכתבתי בספר דברים ג' ט"ז בארוכה בזה. וגם שהיו בהם הרבה
 משבט יהודה כמו שכתבתי שם.

פרק לד, טו

טו שְׁנֵי הַמִּטּוֹת וְחֻצֵי הַמַּטֵּה לָקַחוּ נְחֻלָּתָם מֵעֵבֶר לִירְדֵן יָרֵחוּ קִדְמָה מִזְרָחָה:
שני המטות וגו'. גם בני תשעת המטות אין יכולין לערער על בני גד ובני ראובן שרב
 חלקם הרבה מחלק תשעת המטות. מכל מקום אין להם לערער, שהרי לקחו נחלתם
 מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה. ואין ערוך לחלק א"י שמעבר הירדן מערבה גם ברוחניות
 גם בגשמיות. ובאבות דרבי נתן (כז,ד) תניא מתחלה אמרו דגן ביהודה ותבן בגליל ומוץ
 בעבר הירדן ונכלל בזה המשל עיקר חיות הגוף והנפש גם שניהם.

פרק לד, יז

יז אלה שמות האנשים אשר-ינחלו לכם את-הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן-נון:

אשר ינחלו לכם. המה נוחלים. ומידם יגיע לכלל כל שבט. והנפקא מינה בזה הוא כדאיתא בגיטין פרק ד' (לו,ב) הוקש ראשים לאבות מה אבות מנחילין את הבנים מה שירצו כך ראשים. ע"כ ניתן להם הנחלה לעשות כדעתם. ואף על פי שגם המה נצטוו לעשות דוקא ע"י הגורל ושאר כללי החלוקה. מכל מקום האיך אפשר שלא יפול איזה ספק בשומא וכדומה. משום הכי ניתן להראשים כח אבות ושוב לא היה חשש גזל בזה. ואמר הכתוב שאלעזר ויהושע נחלו וחלקו לתשעת שבטים על דעתם במקום שנפל ספק. ואח"כ כל ראש השבט נחל לעצמו. לעשות הוא ובי"ד בפרטי המשפחות והיחידים על דעתם. והיינו דכתיב.

פרק לד, יח

יח ונשיא אחד נשיא אחד ממטה תקחו לנחל את-הארץ:

ונשיא אחד וגו' תקחו לנחול את הארץ. פירוש הכתוב שאין חובה לעשות נשיא ממש לכל דבר. אלא רק לנחול את הארץ חובה לעשות נשיא.

פרק לד, יט

יט ואלה שמות האנשים למטה יהודה כלב בן-יפנה:

ואלה שמות האנשים. חשב המקרא לפי גדולת האנשים בערכן. לא לפי חשיבות השבטים וכמו שכתבתי ריש פרשת שלח במנין המרגלים. כי כך דרך המקרא. למטה יהודה כלב בן יפונה. ולא כתיב נשיא. משום שלא היה נשיא שבטו אלא נבחר לחלוקת הארץ לבד. מה שאין כן במקום דכתיב נשיא היה נשיא שבטו לגמרי לכל דבר. והנה בכל השבטים כתיב בני לבד מיהודה ובנימין. ואמר גיסי הה"ג מ' יחיאל מיכל הלוי נ"י (זצריך לומר) וכך העלה בני הה"ג מ' חיים נ"י (זצריך לומר) משום דעיקר תועלת הנשיאים היה משום שבאו לחוב גם לקטנים כדאיתא בקדושין ריש פרק ב' ובכמה מקומות. ובכלל החוב היה קורבא ורוחקא מירושלים כדאיתא בב"ב (קכב,א) ובפירוש רשב"ם. משום הכי בכל השבטים כתיב בני ללמד דאף על פי שהיו הרבה קטנים היו יכולין לחוב, מה שאין כן ביהודה ובנימין שהיו בכלל קרובים לירושלים.

פרק לד, כט

כְּטֹאֵלָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְנַחַל אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן:
לְנַחַל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. הַמָּה יִתְּנוּ מִיָּדָם לְכָל יַחִיד.

פרק לה

פרק לה, א

אִוִּידְבֹר ה' אֶל-מֹשֶׁה בְּעֶרְבֹת מִזְבֵּחַ עַל-יַרְדֵּן יִרְחוּ לֵאמֹר:

צו את בני ישראל. לשון זרוז משום שיש כאן חסרון וגרוע בנחלת השבטים.

תתנו ללויים. מיותר והיינו דלא נימא שאין החיוב ליתן ללויים אלא המגרש שהיה כבר לעיר. אבל אם לא היה מגרש אין צריך ליתן משום הכי פירוש הכתוב תתנו ללויים החיוב לעשות מגרש בשבילים. [ולא תקשה מהא דב"ב דכ"ד ב' מקשה על הא דמפרש עולא טעם המשנה דמרחיקין את האילן מן העיר עשרים וחמש אמה משום נוי העיר ותיפוק ליה משום שאין שדה מגרש כו'. ומאי מקשה נימא דמיירי אפילו בעיר שאין שם מגרש. הא לא קשייא דעל כורחך מיירי שאין אותם כ"ה אמה זרוע. דאלו היה זרוע אין בזה נוי העיר יותר מאילנות ועל כורחך מיירי שהוא פנוי וא"כ ה"ז מגרש כמה שהוא. ואסור לשנות].

פרק לה, ג

גִּוְהִיוּ הָעָרִים לָהֶם לְשִׁבְתָּם וּמִגְרָשֵׁיהֶם יִהְיוּ לְבִהְמָתָם וְלִרְכֻשָׁם וְלִכְל חֵיתָם:

והיו הערים להם לשבת. שאין להם רשות להחליף ולעשות מעיר מגרש אלא דוקא לשבת. כדתנן שלהי מס' ערכין (לג,ב).

ומגרשיהם. שני המגרשות שיבואר בפסוק ד' ה'.

יהיו לבהמתם ולרכושם. זהו המגרש של אלף אמה כמו שיבואר (פסוק ד).

ולכל חיתם. זהו מגרש של אלפים אמה דתנן במס' סוטה פ"ה (כז,ב) דבא לשדות וכרמים. ואף על פי שהיה להם תבואות שדה וכרם מתרומה ומעשר. מכל מקום נצרך למאכל הפירות בשעה שהמה חיים. היינו מיד אחר תלישתו ממקור גידולו. וזה נקרא חי בדבר שאין בו רוח חיים. כמו מים חיים. ובאשר תרומות ומעשרות ניתן אחר דיגון שכבר נתייבש ואינו חי. משום הכי ניתן להם זה המגרש שיהא להם פירות בחיתם. ומסתמא היו רשאים לזרוע שם גם ירקות גנה שעיקר מאכלם הוא מיד אחר תלישתן וזהו בכלל חיתם.

(הרחב דבר: זהו לפי פשוטו. ובמכות ד"ב,א דרשו ולכל חיתם ולא לקבורה. וכתב הרמב"ם הל' שמיטה ויובל פי"ג שנותנין לכל עיר בית הקברות חוץ לתחום זה, שאין

קוברין מתיים בתחום עריהם כו' ולמדנו מזה שדרך להרחיק בית הקברות מן העיר אלפים אמה שהוא שיעור לזיה היותר למת כמו שכתבתי בהשמטות בחיבורי העמק שאלה שאילתא י"ד בעז"ה).

פרק לה, ד

ד ומגרישי הערים אשר תתנו ללזים מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב:

אלף אמה סביב. בהיקף שלם. שמה היה לבהמתם ולרכושם (פסוק ג), היינו אוצרות ודיר לבהמה. ונכללו בעיבורה של עיר או איברה של עיר כידוע מס' עירובין ר"פ כיצד מעברין (נג,א).

פרק לה, ה

ה ומדמתם מחוץ לעיר את-פאת-קדמה אלפים באמה ואת-פאת-נגב אלפים באמה ואת-פאת-ים אלפים באמה ואת פאת צפון אלפים באמה והעיר בתוך זה יהיה להם מגרישי הערים:

ומדמתם מחוץ לעיר. אינו מקיר העיר כמו פסוק הקודם. אלא מחוץ לעיבורה של עיר. כמו לענין תחומי שבת שנמדד מחוץ לאוצרות וכדומה. את פאת קדמה. משמע שאינו סביב בהיקף אלא רק נגד כל צד. וכך כתב הרמב"ן ז"ל ובאופן אחר ממה שכתבתי. וזה היה לכל חיתם. כמו שכתבתי.

פרק לה, ו

ו ואת הערים אשר תתנו ללזים את שש-ערי המקלט אשר תתנו לנס שמה הרצח ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר:

ועליהם תתנו. ועוד תתנו מיבעי. אלא ללמד דארבעים ושתים עיר היו קולטות כמו שש ערי מקלט. אלא שהיה איזה נפקא מינה ביניהם כדאיתא במכות פרק ב' (י,א). נמצאו הני עירות באו לעזור לצורך שש הערים הללו. משום הכי כתיב עליהם.

פרק לה, ח

ח והערים אשר תתנו מאחזת בני-ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללזים:

מאת הרב תרבו. באמת היה מכל השבטים ד' עיר לכל אחד. ורק מיהודה ושמעון לא נשתוו. מיהודה היה שמנה עיר. ומשמעון עיר אחת. והיינו מאת הרב תרבו וגו'.

איש כפי נחלתו וגו'. היינו הנשיא אשר מתחלה ינחול לעצמו. **יתן מעריו ללויים.** עוד קודם שיחלק למשפחות שבשבטו. למען ידע איך לחלק למשפחות. מה שאין כן אם יותן למשפחות תחלה. יהיה בלבול במשפחות אם יוקח אח"כ מאיזה משפחה עיר. משום הכי כתיב איש ולא כתיב המטה.

פרק לה, י

יְדַבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת-הַיַּרְדֵּן אֶרְצָה כְּנָעַן:

כי אתם עוברים את הירדן וגו'. לעיל (לג,נא) בפרשה של והורשתם כתיב ג"כ עוברים. ובפרשת גבולין (לד,ב) כתיב כי אתם באים. והכל בדיוק דבפרשת והורשתם הוזהרו מיד שעברו את הירדן והתחילו להלחם שידעו שעליהם מוטלת המצוה להוריש את כל יושבי הארץ. וא"כ לא יתנהגו כמו שהדין כצרים על עיר להשאיר צד אחד פתוח כדי מי שירצה לברוח יברח וכדתי בספרי פרשת כי תצור אל עיר (דב' כ,יט) וכמו שעשו במלחמת מדין כמו שכתבתי שם ל"א ז' מה שאין כן במלחמת הכנעני. וכן איבוד עבודה זרה היה החיוב מיד. מה שאין כן לדעת גבולי א"י לא היה הצורך לדעת עד שכבשו הרב מעיקר ישוב א"י. משום הכי כתיב כי אתם באים שהוא אחר כבוש וחלוק שנתחייבו בתרומות ומעשרות אבל לפני זה אף על פי שנתחייבו בחלה. מכל מקום איזו מצוי כל כך להביא עיסת חו"ל להפריש על עיסת א"י.

מעתה כאן בפרשת ערי מקלט שלא הוקבעו עד שכבשו וחלקו. היה ראוי לכתוב ג"כ כי אתם באים ולא עוברים. ונראה דמכאן יצא הדרש במס' בכורות (נה,א) ארצה ארץ כנען ולא הירדן ארץ כנען. אלא שיש בזה מחלוקת ע"ש.

ולפי הפשט משמעות והקרייתם דבסמוך היינו לשון הזימון על להבא ולא לשון קריאה והקדש כלשון דכתיב בס' יהושע (כ,ז) ויקדישו את קדש בגליל. והזמנה זו היא קודם שבאו להקדיש. והוא משום שלא בנקל היה למצוא עיר המסוגלת לערי מקלט בכל התנאים שצריכים לזה שיהא דוק בשלוש הארץ. ובפרטים המבוארים במס' מכות פ"ב. לכן היתה המצוה שמתחלה עוד שלא הגיעו להקדיש לשוב לב ולהזמין ערים שיהיו מסוגלים לכך אח"כ. משום הכי כתיב כי אתם עוברים. דמתחלת העברה היתה המצוה להזמין בדרך הילוכם כאשר יזדמן איזה עיר להקדיש אח"כ.

(הרחב דבר: ובזה יתיישב הא דכתיב בס' יהושע (כ,ז) ויקדישו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת חברון בהר יהודה. וקשה, למה זה הקדימו מקלט של

נפתלי ליוסף ויהודה. והרי הכבוש והחלוק היה להיפך. ובמנין ערי מקלט שבעבר הירדן מונה תחלה של ראובן ואח"כ בני גד ואח"כ של מנשה כסדר הכבוש. אלא כאשר הזמינו עיר חברון שהיא מסוגלת לכך כשתגיע השעה. מכל מקום לא היו יכולים להחליט ההקדש באשר לא ידעו עדיין הריחוק שיהיה ממנה להעיר שיזדמן הלאה לפי צורך הענין עד שבאו לשכם. ועוד לא החליטו עד שבאו לקדש. וכשראו את קדש מוכנת לזה. אז החלו להקדיש ומשום הכי הקדישו אותה תחלה, ואח"כ הלכו ממנה לשכם והקדישוה ומשם לחברון והקדישוה. מה שאין כן שלשה שבעבר הירדן כבר היו ידועים מימות משה, כדכתיב בפרשת ואתחנן (ד, מא) אז יבדיל משה וגו'.

פרק לה, יא

יִאֻהָקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנִס שָׁמָּה רֹצַח מִכָּה-נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה:

רוצח מכה נפש בשגגה. דמכה נפש משמע חבורה בעלמא. כדאיתא בסנהדרין פרק הנחנקין (פד, ב) דמכה נפש קאי על אב דחייב על חבורה. וא"כ הייה סלקא דעתך דחייב גלות, משום הכי כתיב רוצח מכה נפש. דוקא רוצח. וכן הוא בספרי. והכי צריך לומר במכות (ח, ב) רוצח מכה נפש פרט למכה אביו. ולא כפרש"י שם.

פרק לה, יב

יְבוֹהִיוּ לָכֶם הָעָרִים לְמִקְלָט מִגָּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד-עֲמִדוֹ לְפָנַי הָעֵדָה לְמִשְׁפָּט:

ולא ימות הרוצח עד עמידו וגו'. לפי הדרש במכות (יב, א) קאי על הנהרג עפ"י סנהדרין. אבל לפי הפשט לא נזכר בכל הפרשה אלא הנהרג ביד גואל הדם. ובאופן שאין התראה וכדומה. שאין ביד בי"ד להרגו. אלא שניתן ביד גואל הדם, וכאשר יבואר עוד בפרשה. ופירוש הכתוב שלא ימות ביד גואל הדם עד עמידו וגו'. דמתחלה בא הרוצח לעיר מקלט ושם חוקרים בי"ד אם ראוי להשאר שם וינצל או לא וכדכתיב להלן כ"ד ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם. והכי איתא במכות (ט, ב) בתחילה אחד שוגג ואחד מזיד וגו'. ואפילו רבי (שם י, ב) אינו חולק אלא על מזיד ודאי. אבל שוגג לכולי עלמא גולה שופטין אותו האיך היה השוגג.

פרק לה, יג

יְגַוְהָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ שֵׁשׁ-עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם:

אשר תתנו. לשון תתנו אינו מדויק ולמי נותנים אותם. והכי מיבעי אשר תפרישו או תקדישו או תבדילו. אלא כמו שהיו כל ערי הלויים נקראים נתינה ממש. שיצא מרשות

השבטים ללויים. כך ערי המקלט אפילו אי לא היו ניתנים ללויים כמו שהיה לבסוף. לא היה אותו השבט משתמש בהם כמו בכל עריהם. שהרי אסור לעשות בהם ענינים שמרגיל את גואל הדם לשם, היינו שימצא איש נכרי להגיד לשואליו כי הולך הוא לאיזה ענין לאותה עיר. וכדאיתא במס' מכות (י,א) אין פורשין בה מצודות כו' כדי שלא תהא רגל גואל הדם מצויה שם. ולא דוקא דברים אלו והוא הדין כל כיוצא בזה ועיין עוד בסמוך. ולפי זה היו ערים אלו ניתנים מהשבטים לטובת הרוצחים בשגגה. משום הכי כתיב תתנו.

פרק לה, יד

יְדֹאֵת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְאֵת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתְּנוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה:

ערי מקלט תהיינה. בשם וענינם לא יהיו רק ערי מקלט. ולא עוד עסק אחר אשר יהיה ראוי להקרא את העיר על זה העסק. וכמו דכתיב ביהושע (כא,ט) ויתנו ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון את הערים האלה אשר יקראו אתהן בשם. פירוש. שהופרשו לאיזה ענינים. שנקראו העירות ע"ש אותם הענינים. כמו לחכמה וכדומה. ונמסרו לשבט לוי באשר המה היו פנויים מעסק פרנסה לשמור אותו ענין שבעיר. ומזהיר הכתוב שערי מקלט אלו לא יהיה בהם שום עסק שיהיו יכולים להקרא על זה העסק כי אם בשם ערי מקלט.

פרק לה, טז

טז וְאֵם-בְּכֹלֵי בְרָדָל הִפְּהוּ וַיִּמַּת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמַת הָרֹצֵחַ:

מות יומת הרוצח. היינו שלא עפ"י בי"ד. שאין מדבר ע"י התראה דא"כ אין נפקא מינה באיזה דבר שהמית. שהרי העדים ראו וידעו בברור שקם עליו להכותו נפש. אלא מיירי בלי התראה ואין ידיעה ברורה אם היה בשוגג או במזיד, ובזה האופן מפרש הפסוק דבאלו האופנים יש לדון מענין ההריגה איך היה. ועל כן גואל הדם הוא ימית את הרוצח וגו'. זהו פשוטו של מקרא.

פרק לה, כ

כ וְאֵם-בְּשִׁנְאָה יִהְדַּפְּנוּ אוֹ-הַשְּׁלִיךְ עָלָיו בְּצִדָּהּ יִמַּת:

בשנאה. שידוע היה שהוא שונאו. וגם. **יהדפנו.** ובזה ניכר שמצד שנאה הקדומה הדפו בשאט נפש.

פרק לה, כא

**כא או באיבה הכהו בידו וימת מות-יומת המכה רצח הוא גאל הדם ימית את-הרצח
בפגעו-בו :**

או באיבה. איבה אינו אלא בלב ואינו ידוע לזולתו. כמו שכתבתי לעיל י' ט. אך באשר
הכהו בידו. ניכר שהיתה איבה טמונה בלבו. אף שלא נודע קודם לזה שהוא שונאו.

פרק לה, כב

כב ואם-בפתע בלא-איבה הדפו או-השליך עליו כל-כלי בלא צדיה :
ואם בפתע בלא איבה הדפו. שניכר לכל שהיה בפתע. אז אפילו היה ידוע לכל שהוא
שונא לו. אבל הדיפה זו היתה בלא איבה שלא מצד שנאה שבלב. וניכר אופן ההדיפה.

פרק לה, כג

**כגאו בכל-אבן אשר-ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא-אויב לו ולא מבקש
רעתו :**

והוא לא אויב לו. בלב. וניכר הוא במה שאין נראה אחר המעשה שהוא שמח בדבר.
ולא מבקש רעתו. עד כה לא היה ידוע בכך שמבקש רעתו. דבלא זה אין הוכחה ממה
שאינו שמח אחר מותו. אבל כאשר אינו מבקש רעתו עד כה יש לתלות בשגגה.

פרק לה, כד

כד ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה :
ושפטו העדה. באשר ענינים כאלה המה אומדנות. ע"כ יחקרו העדה היאך הענין נוטה.

פרק לה, כה

**כה והצילו העדה את-הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל-עיר מקלטו אשר-נס
שמה וישב בה עד-מות הכהן הגדל אשר-משח אתו בשמן הקדש :**

והצילו העדה. יותר תהי דעתם נוטה להציל ממות. ומזה למדנו להציל מעונש בי"ד. בק"ו
מכאן שהב"ד לא יעשו מאומה רק גואל הדם. ומכל שכן אם הבי"ד יצאו להרוג. שיש
להציל כל האפשר.

פרק לה, כט

כְּטוֹהִיו אֱלֹהֵי לָכֶם לְחַקֵּת מִשְׁפֵּט לְדִרְתֵיכֶם בְּכָל מוֹשְׁבֵיכֶם :

לחקת משפט. אף על פי דבאמת אינו חקת משפט. אחר שאין הורגים במצות ב"ד. מכל מקום הזהירה תורה לעשות בזה כמו בחקת משפט.

פרק לה, ל

לְכָל-מִכָּה-נִפְּשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת-הַרְצֹחַ וְעַד אֶחָד לֹא-יַעֲנֶה בְּנִפְשׁ לְמוֹת :

לפי עדים. לערך העדים. אם רבו העדים שאומדין שהיו בשנאה וכדומה מוסרים לגואל הדם דאף על פי שכלל גדול הוא תרי כמאה ומאה כתרי מכל מקום במקום שאינו אלא אומדנא אינו כן כדאיתא ביומא (פג,א) דלענין אומדנא בתר דעות אזלינן. [ואף על פי דאיתא התם דבנפשות אינו כן. זה אינו אלא בבאים זה אחר זה. אבל כשהם ביחד הולכים לעולם בתר רוב באומדנא כדעת שאלתות דרב אחאי פרשת שמות סי' ל"ח ולא עדיפי מדייני. ועיין מה שכתבתי בהעמק שאלה שם].

ועד אחד לא יענה. אחר שאין זה אלא אומדנא סלקא דעתך דגם דעת יחידי מועיל כמו דמועיל עד אחד לשבועה ע"כ הזהיר הכתוב דמכל מקום עד אחד לא יענה מאומה בזה. ומשום הכי כתיב בלשון לא יענה ולא כתיב לא יעיד או לא יקום [ומזה יצא הדרש בסנהדרין דל"ג ב' דמיירי באמירת זכות וחובה דאי לענין עדות כמשמעו לא יקום מיבעי. אבל לפי הפשט הוא כמו שכתבתי דהוא לענין אומדנא].

פרק לה, לד

לְדֹלָא תִּטְמָא אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי ה' שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :

ולא תטמא את הארץ וגו'. מתחלה הזהיר הכתוב על מזיד. וכאן הזהיר הכתוב על רציחה בהוראת היתר. שמכל מקום הוא מטמא את הארץ. וטומאה א' בשוגג וא' במזיד מטמא. הכי נמי רציחה בכל אופן מטמא את הארץ. ומפרש והולך **אשר אתם יושבים בה.** ללמד שטומאה זו גורמת שלא תשבו בה. וכדתנן במס' אבות (ה,ט) ובשבת פרק ב' (לג,א) דשפיכות דמים גורם לגלות את ישראל.

אשר אני שוכן בתוכה. ללמד ששפיכות דמים גורם שלא אשכון בארץ מפני הטומאה וכדאיתא שם.

כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל. פרש"י אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם. ובאמת לשון זה נשנה בתו"כ פרשת אחרי על הפסוק (טז,טז) השוכן אתם בתוך טומאתם והוא

ביומא (נז,א). אלא שבספרי דורש זה גם מזה המקרא. ומפרש כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל. היינו בא"י קודם שיגלו. אף על פי שהם נטמאים מחמת שפיכות דמים.

מיהו עוד תניא בספרי ר' נתן אומר חביבים ישראל שבכל מקום שגלו שכינה עמהם. ומביא הרבה קראי ובסוף הביא פסוק זה כי אני ה' וגו'. ואינו מובן האיך מוכח מפרשה זו הכי. והרי כאן מיירי בא"י.

אבל הענין דהמקרא נותן טעם על שני דברים הקודמים. שטומאה זו מגלה את ישראל מא"י ומגלה את השכינה ולכאורה בשלמא גלות השכינה מובן בטעמו. דהשכינה אינה יכולה להיות במקום טומאה. אבל גלות ישראל אמאי והלא העון בעצמו אינו חמור כל כך שהרי מיירי ברציחה בהוראת היתר. וא"כ אמאי יהיו ישראל גולים משום טומאת הארץ. ע"כ מבאר הכתוב הטעם **כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל**. אין שכינתי בעולם רק בקרב ישראל. ומאחר שלא אוכל לשכון כבוד בא"י מפני הטומאה. ומוכרח אני להיות גולה לחו"ל. מוכרח אני להמשיך עיקר ישיבת ישראל אחרי. כדי שאהיה אשכון בקרבם בחו"ל. וממילא למדנו שהשכינה היא בקרב ישראל אפילו בחו"ל.

(הרחב דבר: ועיין מה שכתבתי בספר דברים בשירת האזינו (לב,ה) בפסו' שחת לו וגו' דור עקש ופתלתול וגו' דחורבן ראשון חרב מפני שפיכות דמים באיסור כמו עבודה זרה וגילוי עריות. ובית שני חרב מפני שפיכות דמים בהיתר שכסבורים היו שמצוה להרוג את חברו. שהוא צדוקי וכדומה. וישעיה הנביא (א,כז) אמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. (פסוק כח) ושבר פושעים וחטאים יחדיו ועוזבי ה' יכלו. פירוש, החוטאים בשוגג בהוראת היתר ונקראו גם פושעים כדאיתא בב"מ ספ"ב (לג,ב) על פסוק דישעיה (נח,א) הגד לעמי פשעם אלו ת"ח ששגגות נעשו להם כזדונות כו'. הכי נמי ההורג נפש בשגגת מחשבה הרי זה פושע וחוטא יחד. וההורג נפש בזדון ה"ז עוזב ה'. על זה אמר דשבר של פושעים וחטאים יחדיו. וגם שבר עוזבי ה' יכלו. שלא יהיו שתי הכתות אלו בישראל.

ובנחמה אמר עוד (שם, מ,א) נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם. דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. והמקרא אומר פרשוני מתחלה אמר דברו על לב ואח"כ וקראו אליה. תחלה אמר כי מלאה צבאה ואח"כ אמר כי לקחה כפלים והוא יותר ממלאה. וגם כי נרצה עונה אינו מובן וכי העון עצמו מתרצה ח"ו. האדם הוא שמתרצה ולא העון. אלא בשביל שיש מחריבי ירושלים שהם יראים את ה' ומצפים לשובו בכל יום. לכת כזו אין צורך לקרוא אלא לדבר על לבבם. ויש מחריבי ירושלים שנתרחקו תחלה ברצונם לכת כזו אמר וקראו אליה. לכת הראשונה אמר כי מלאה צבאה. עונשה קבלה בשלמות, מעתה כי נרצה עונה. שהרי סבורים היו לעשות

לשם שמים. ומסרו נפשם בסכנה על זה ואחר שקבלו עונשם. יזכרו לטוב על מסירות נפשם כמו שכתבתי לעיל י"ז ג' יע"ש. ולכת השניה אמר כי לקחה מיד ה' כפלים וגו' גם על המעשה גם על הרצון והמזיד להכעיס ולסלק את השכינה כמו שכתבתי בספר ויקרא (כו, טו) בתוכחה).

פרק לו

פרק לו, א

אֲוִי־קִרְבוֹ רֵאשִׁי הָאָבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי-גִלְעָד בֶּן-מְכִיר בֶּן-מְנַשֶּׁה מִמִּשְׁפַּחַת בְּנֵי יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי הַנְּשָׂאִים רֵאשִׁי אָבוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

ראשי אבות לבני ישראל. כמו שאמרו בגיטין (לו, ב) איתקיש ראשים לאבות מה אבות מנחילין כפי מה שירצו כך ראשים. ושע"כ המה בכחם לתת עצה שלא ע"פ דין. [וצ"ע מה שלא הביאו בגמרא הראיה מכאן].

פרק לו, ב

בְּוִיאָמְרוּ אֶת-אֲדֹנֵי צוּה ה' לְתַת אֶת-הָאָרֶץ בְּנַחְלָה בְּגוֹרֵל לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲדֹנֵי צוּה בַּה' לְתַת אֶת-נַחְלַת צִלְפַּחַד אַחִינוּ לְבָנֹתָיו:

בגורל לבני ישראל. מזה יש להבין דדבר קדושה יש בנחלת א"י ולא כחלוקת אחים שאינו בהכרח שיהיה בגורל. אלא אפשר להיות בהסכמת אחים ורצונם. מה שאין כן א"י. ודבר זה שיש בה קדושה הוא נוגע לטענתם כאשר יבואר.

וְאֲדֹנֵי צוּה בַּה' לְתַת וְגו'. צווי הראשון לא היה שיעשה משה בעצמו. אלא שיצוה את יהושע ואלעזר כשיבואו לא"י. אבל צווי השני היה למשה בעצמו. כדכתיב בפרשה של בנות צלפחד (לעיל כז, ז) נתן נתן להם וגו'. וכדאיתא בירושלמי גיטין פ"ז לענין בני גד ובני ראובן שהיתה הארץ לפניהם והם מחזיקין מעכשיו. לפיכך כפל משה התנאים בבני גד ובבני ראובן בלשון שאם לא יקיימו יטלו אותם מידם. הרי דמה שנתן משה לבני גד ובני ראובן היתה נתינה ממש מעתה. וכן חלק בנות צלפחד היה מכבר נתון מיד משה. משום הכי כתיב בצווי הראשון את אדני צוה ה' ובצווי השני ואדני צוה בה'.

פרק לו, ג

גִּוְהִיוּ לְאַחַד מִבְּנֵי שִׁבְטֵי בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁים וְנִגְרְעָה נַחֲלָתָן מִנַּחֲלַת אֲבֹתֵינוּ וְנוֹסֵף עַל נַחֲלַת הַמָּטָה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִגִּרְלָן נַחֲלָתָנוּ יִגְרַע:

וְנוֹסֵף וְגו' וּמִגִּרְלָן נַחֲלָתָנוּ יִגְרַע. עֵיקַר טַעֲנָה זֹאת שֶׁל וְנוֹסֵף וְגו' אִינוּ מוּבָן. וְאִין לָהֶם לְצַעֲקוֹת עַל הַהוֹסָפָה שֶׁל שִׁבְטֵי אֲחֵרִים. כִּי אִם גִּרְעוֹן שִׁבְטָם. וְגַם כִּפְלֵי טַעֲנַת הַגִּרְעוֹן מִיּוֹתֵר. אֲלֵא בָּאוּ מִטַּעַם שְׁנֵי דְבָרִים. חֲדָא גִרְעוֹן הַגִּשְׁמִי. שְׁנֵי כִּי יָדוּעַ דְקָדוּשַׁת א"י תְּלִיא בִישִׁיבַת יִשְׂרָאֵל עַל מְקוֹמָם דּוּקָא. וּמִשּׁוֹם הַכִּי מִשְׁגַּלּוּ בְנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גַד בְּטִלוּ יוֹבְלוֹת וְכַמָּה מִצוֹת. וְא"כ כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה נוֹסֵף עַל נַחֲלַת הַמָּטָה וְיִגְרַע נַחֲלָתָנוּ שְׁבָאָה לָנוּ מִקְדוּשַׁת הַגּוּרָל. הֲרִי יִזְיַק כָּל קְדוּשַׁת הָאָרֶץ שְׂרָצָה הַקְּב"ה לְקַבּוֹעַ ע"י גּוּרָל דּוּקָא מִזֶּה הַטַּעַם כְּמוֹ שֶׁהִקְדִּימוּ. וְהֵינּוּ שְׂדֵייקוּ גַם בְּזֶה וּמִגִּרְלָן נַחֲלָתָנוּ יִגְרַע וְלֹא אִמְרוּ וּמִנַּחֲלָתָנוּ.

פֶּרֶק לו, ד

דְּאִם-יִהְיֶה הַיֹּבֵל לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנוֹסֵפָה נַחֲלָתָן עַל נַחֲלַת הַמָּטָה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִנַּחֲלַת מָטָה אֲבֹתֵינוּ יִגְרַע נַחֲלָתָן:

וְאִם יִהְיֶה הַיּוֹבֵל לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. הֵינּוּ שֶׁהוֹסִיפוּ עוֹד לְהַזְכִּיר אֶת הַיּוֹבֵל. שְׂאֲחֵר שְׂגָם בַּיּוֹבֵל תִּהְיֶה נִשְׂאֲרַת הוֹסָפָה זֹאת. וְהַגִּרְעוֹן הַזֶּה. הֲרִי לֹא יִהְיֶה קְדוּשַׁת הַיּוֹבֵל בְּשִׁלְמוֹת.

פֶּרֶק לו, ה

הַיֹּצֵא מִשָּׂה אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל-פִּי ה' לְאָמַר כֵּן מָטָה בְּנֵי-יוֹסֵף דְּבָרִים:

כֵּן מָטָה בְּנֵי יוֹסֵף דּוֹבְרִים. טַעֲנַתָּם צוֹדֵקֶת. וְאִם עַל פִּי שֶׁמַּכֵּל מְקוֹם לֹא הוֹעִיל טַעֲנָה זֹאת אֲלֵא לְאוֹתוֹ הַדּוֹר. הֵינּוּ מִשּׁוֹם שֶׁלֹּא תִפְקַע קְדוּשַׁת א"י אַחֲרֵי שֶׁכָּבַר הוֹקְבָעָה בְּשִׁלְמוֹת מִשּׁוֹם אִיזָה מִיעוּט וְכֵן לֹא תִפְקַע הַיּוֹבֵל בְּשִׁבִיל זֶה. אֲבָל בְּתַחֲלַת כְּנִיסָה וְקִבְעֵת הַקְּדוּשָׁה רְאוּי לְהִיּוֹת עַל הַצַּד הַיּוֹתֵר טוֹב, עַל כֵּן בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר הַטַּעֲנָה צוֹדֵקֶת.

פֶּרֶק לו, ו

זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר-צִוָּה ה' לְבָנוֹת צִלְפָּחַד לְאָמַר לְטוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים אֲךָ לְמִשְׁפַּחַת מָטָה אֲבֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים:

לְטוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים. כִּבְרָתָא נִתְבָּרַר בְּפִרְשַׁת פִּינְחָס (לְעִיל כַּז, ז) דְּבָנוֹת צִלְפָּחַד הוֹתֵרוּ לְהַעֲבִיר נַחֲלָה. מִלְשׁוֹן דְּכֹתִיב וְהַעֲבַרְתָּ אֶת נַחֲלַת אֲבֵיהֶן לָהֶן. וְהָא דְכֹתִיב אֲךָ לְמִשְׁפַּחַת וְגו'. אִינוּ אֲלֵא עֲצָה כְּדֹאִיתָא בְּפִרְשַׁת יֵשׁ נוֹחֲלִין. וְנִתְבָּרַר לְעִיל שֶׁמִּפְנֵי חֲשִׁיבוֹתָן הִרְשָׁה הַמְּקוֹם לְהַעֲבִיר נַחֲלָה. וְהֲרִי הֵם כְּמוֹ נָשִׁים שֶׁכָּבַר הוֹלִידוּ מִשִּׁבְטֵי אֲחֵרִים וְהֵם יוֹרְשׁוֹת וּמַעֲבִירוֹת נַחֲלָה כְּמִבּוֹאָר בְּסִמּוּךְ. וּבְשִׁבִיל מִיעוּט כַּזֶּה לֹא יִזְיַק לְקִבְעֵת קְדוּשַׁת הָאָרֶץ. אֲךָ

בעצה שלא יהיו נראות כחשובות מכל בנות שבטן, ע"כ יתנהגו כמו כולן. שאסורות להעביר נחלה באותו הדור. ומזה נלמד עצה בהרבה ענינים. ועצת ה' תקום לכל אדם.

פרק לו, ז

זולא-תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל-מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל:

ידבקו בני ישראל. לא כנחלה שבחו"ל שאין האדם מדובק לנחלתו אלא קרוב לה. אבל בא"י איש בנחלת אבותיו ידבקו בני ישראל. כי כך עלה במחשבה וימודד ארץ להיות נחלה זו לאותו האיש וזרעו.

פרק לו, ח

חוקל-בת ירשת נחלה ממתות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו:

וכל בת ירשת נחלה. וכל אשה מיבעי. ללמד דאם כבר יש לה בן מאישה הראשון והוא יסוב נחלה בעל כורחו. רשאה היא להנשא לשבט אחר. כיון דבלא זה תסוב נחלתה. משום הכי דוקא בת שמשמעה כי היא איננה אם וכדאיתא בסנהדרין (ט,א) בן ולא אב. הכי נמי בת ולא אם.

(הרחב דבר: ומזה המקרא אפשר להוכיח שאין איש יורש את אשתו כשהוא בקבר. דאם לא כן אפילו איננה אם. אם רק היתה פעם לאיש הוסב נחלתה בעל כורחה. וכבר נתקשו רבותינו התוס' ביבמות (נה,ב). ובחידושי הרמב"ן והרמ"ה בב"ב (קיד,ב) למצוא המקור לזה.)

ממתות בני ישראל. כבר פירשו בגמרא ב"ב (קיא,ב) משני מטות. היינו מאם ומאם. וזהו עיקר פסוק זה מוסף על פסוק הקודם שכתוב ולא תסב נחלה וגו' אלא בשביל איזה בת יורשת שני מטות וא"כ יש ספק להיכן תנשא אם למשפחת אביה או אמה. והעלה הפסוק **לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה.** ואף על פי שתסוב נחלת אמה. ומפרש הטעם שיקרה נחלת אביה מנחלת אמה.

למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבותיו. שני אבות שיש לו. היינו אבי אביו ואבי אמו. דבני בנות הרי הם כבנים והנכד יורשו. וא"כ אף על פי שבעל כורחו מיסב ירושת אמו מצד האם. מכל מקום נחלתה מצד האב לא די שאינו מיסב אלא עוד קם על נחלת אביו. אחר דבני בנות הרי הם כבנים. מה שאין כן אם תנשא למשפחת אמה ויהא הבן יורש את אם

אמו. אינו מקיים בזה ירושת אבות דאב אם אמו אינו כאביו דלא מצינו שיהאבן בת הבת כבן. ואיפליג דרי. וא"כ מיסב נחלת אבי אמו בלי ירושת אבותיו.

פרק לו, ט

טוּלָא-תִּסְבַּ נְחִלָּה מִמָּטָה לְמָטָה אַחַר כִּי-אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ יִדְבְּקוּ מִטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

ולא תסב נחלה וגו' כי איש בנחלתו וגו'. אם אשה משבט יוסף ויש לה נחלה והיא נשואה מכבר לאיש משבט יהודה. ולאיש בנים זכרים. והולידו בת שהיא יורשת את האם. ולא את האב. וא"כ אותה הבת שהיא באמת נחשבת על שבט יהודה ונחלתה בשבט יוסף לבד. מכל מקום הדין שתנשא לאיש משבט יהודה ממטה אביה. דאין בזה הסבת נחלה. שהרי כבר הוסבה נחלה זו במיתת האם להבת שהיא משבט יהודה והיא עומדת על נחלתה בשבט יוסף. והיינו דכתיב. **כי איש בנחלתו ידבקו וגו'.** אף על פי שאינו נחלת אבותיו. מכל מקום הרי היא נחלתו. ודוקא בת יורשת מאביה אסורה להנשא לאחד משבט אחר. שהרי עד כה לא הוסבה הנחלה אבל כשהיא יורשת האם כבר הוסבה נחלת האם בידה.

פרק לו, י

יִכְאֲשֶׁר צוּה ה' אֶת-מֹשֶׁה כִּן עֲשׂוּ בְּנוֹת צַלְפָּחֵד:

כאשר צוה ה' את משה כן עשו בנות צלפחד. אם כפשוטו הוא מיותר שהרי כתיב (פסוק יא) ותהיינה וגו'. וכקושית הגמרא בסנהדרין (מב, ב) עשיה בהדיא כתיבא ובני ישראל עשו וגו'. הכי נמי קשה להיפך, אחר שכתוב ותהיינה וגו' לבני דודיהן וגו' ה"ז כאשר צוה ה'. אלא צוה משמעו דברי קבלה כמו שכתבתי כמה פעמים. דמשום דלשון (פסוק ו) למשפחת מטה אביהם. משמעו דוקא ממשפחה אחת שעמהן מצד האב. ולא רק מאותו שבט. ובאמת אינו קפידא אלא שלא יסוב נחלה ממטה אל מטה ולא ממשפחה למשפחה באותו שבט. [והא דכתיב בפסוק ח' לאחד ממשפחת מטה אביה. אין הפירוש לאחד לאיש אחד. דא"כ הוא מיותר. והיה ראוי לכתוב למשפחת וגו' כמו הלשון בפסוק ו' אך למשפחת וגו'. אלא פירוש לאחד ממשפחת. אחד מהמשפחות של מטה אביה] אבל בלשון הכתוב בבנות צלפחד כתיב אך למשפחת מטה וגו' היה במשמע דוקא משפחתם ממטה אביהם. והיה סלקא דעתך דבעשה מוזהרין שארי בנות אפילו על המשפחה. וממילא היו הנה ג"כ בעצת ה' לעשות כן. וא"כ היו מוכרחות להנשא לבני דודיהן. אבל בקבלה היה שאין הקפידא אלא על השבט מאיזה משפחה שיהא ולא דוקא ממשפחתן.

כן עשו בנות צלפחד. היינו שנדברו להנשא גם ממשפחה אחרת כפי הקבלה. אבל לבסוף.

פרק לו, יא

יִאֲוֹתֶינָה מַחְלָה תִּרְצָה וְחִגְלָה וּמִלְכָּה וְנָעָה בְּנוֹת צִלְפָּחַד לְבָנֵי דֹדֵיהֶן לְנָשִׁים:
ותהיינה וגו' לבני דודיהן. והיינו לא משום דבר ה'. אלא משום שלא נישאו אלא להגון להם. והיינו דאיתא בב"ב (ק"ט, ב) צדקניות שלא נישאו אלא להגון להם.

(הרחב דבר: ורשב"ם פירוש דהרבנותא הוא משום הותרו להנשא לטוב בעיניהם. ולא היה אלא עצה. ולא נוח כל כך. דעצת ה' אינו דבר קל אפילו למי שאינה צדקנית. ותו, הרי כאשר צוה וגו' כתיב משמע דעצת ה' הוא נחשב כצווי. אלא כמו שכתבתי משום דעפ"י צווי ה' ועצתו היו יכולין להנשא למי משבטן. והיו כמה חפצין לישא אותם מצד חכמתן ועשרם. והיו נדברות עמם. אבל לבסוף ותהיינה וגו' לבני דודיהן משום שלא נישאו אלא להגון להם.)

פרק לו, יב

יבִּמְשַׁפַּחַת בְּנֵי-מְנַשֶּׁה בֶן-יֹסֵף הָיוּ לְנָשִׁים וְתָהִי נַחֲלָתָן עַל-מִטָּה מְשַׁפַּחַת אַבְיָהָן:
ממשפחת בני וגו'. לא משום משפחת אביהן. אלא משום משפחות בני מנשה.
ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן. לא על משפחת מטה אביהן אלא על מטה משפחת אביהן. על זה הקפידו מצד דבר ה'.

פרק לו, יג

יגֵאֱלֵה הַמְצוֹת וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' בְּיַד-מֹשֶׁה אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יַרְחוֹ:

והמשפטים. בסוף ספר ויקרא לא כתיב אלא אלה המצות. ולא כתיב והמשפטים אף על פי שגם בספר ויקרא כתיב הרב דיני ממונות. אלא משפטים משמע כאן חקירות היוצא מי"ג מדות כדאיתא בסנהדרין (פז, א) בבאור הכתוב כי יפלא ממך דבר למשפט. ובהר סיני עוד לא ניתן דרך החקירות אלא למשה ולזרעו כדאיתא בנדרים (לח, א). ורק בערבות מואב הואיל משה באר התורה כולה עפ"י דרך הפלפול והחקירות כאשר יבואר ריש ס' דברים. משום הכי כאן שנאמרו בערבות מואב כתיב והמשפטים. דכבר צוה ה' גם על המצות וגם על המשפטים. והיינו דכתיב כאן **ביד משה אל בני ישראל.** דלשון ביד משה

משמעו דברי קבלה שלא נדבר עמו פה אל פה אלא בשפע סיעתא דשמיא. כמו שכתבתי
כמה פעמים. ועיין עוד מה שכתבתי בספר ויקרא (כו,מו) בסוף התוכחה אלה החקים
והמשפטים וגו' ביד משה.